

Ivan Dérer – právník, politik a publicista

(přednáška Mgr. Martina Fajmona na semináři VERITAS v Pardubicích 24. 3. 2018)

Úvod

Ivan Dérer (2.3.1884 – 10.5.1973 v Prahe) patril pred 1. svetovou vojnou k popredným národne uvedomelým Slovákom. Počas 1. svetovej vojny, v časoch, keď po svojom zranení na fronte pôsobil vo Viedni na vojenskom cenzúrnom úrade spolu s Milanom Hodžom, prišiel do kontaktu s českou politickou reprezentáciou a stretol sa s myšlienkou vytvorenia samostatného česko-slovenského štátu. S touto myšlienkou sa stotožnil a postupne aj s myšlienkou jednotného československého národa. Po vzniku Československa sa stal členom dočasnej vlády. Začal spolupracovať s Vavrom Šrobárom na Ministerstve s plnou mocou pre správu Slovenska. Tým začala jeho úspešná politická kariéra, ktorá trvala až do roku 1938. Dérer považoval presadzovanie slovenskej národnej identity a politickej autonómie za priame ohrozenie štátu. Tieto jeho názory sa potvrdili rozbitím Československa v roku 1939. Vývoj po roku 1989 do 1993 však dal za pravdu, samozrejme v iných podmienkach mierového sveta, prívržencom samostatného Slovenska.

Táto prednáška sa pokúsi predstaviť biografiu Ivana Déreera, jeho politickú činnosť, jeho pôsobenie ako právnika a tiež Déreera ako publicistu.

Biografia Ivana Déreera

Pochádzal z právnickej rodiny, jeho otec Jozef bol advokátom, pochádzal z evanjelickej rodiny. Matka Paulína Christenová pochádzala z nemeckej katolíckej rodiny. Sobáš rodičov sa konal v evanjelickom kostole neďaleko Malaciek (Veľké Leváre). Ivan (celým menom Ivan Vladimír) sa narodil ako prvorodený syn 2.3.1884. Mal ešte 8 súrodencov – 3 bratov a 5 sestier. Jeho otec mal svoju advokátsku kanceláriu v Malackách, mama s deťmi bývala v Bratislave, kde za nimi otec dochádzal na víkend. Ivan sa rozhodol kráčať v otcových šľapajach a stať sa advokátom, Gymnázium vyštudoval v Prešporku (dnešná Bratislava), v roku 1901 začal študovať na Právnickej akadémii v Prešporku a štúdiá dokončil v rokoch 1903 – 1907 na univerzite v Budapešti. Už od roku 1905 pracoval ako koncipient v otcovej advokátskej kancelárii. V roku 1909 zložil v Budapešti advokátsku skúšku a v Prešporku si otvoril vlastnú kanceláriu. Počas 1. svetovej vojny vykonával vojenskú službu v rakúsko-uhorskej armáde, bol ranený a zvyšok vojny strávil v cenzúrnom úrade vo Viedni, kde sa zoznámil s Milanom Hodžom.

Od mladosti sa venoval aj politickej práci, bol prívržencom československej vzájomnosti, hlasizmu a spolupracoval aj s prúdismi. V roku 1919 vstúpil do celoštátne pôsobiacej Československej sociálne demokratickej strany. Po smrti Emanuela Lehotského bol ustanovený do funkcie predsedu zemského vedenia na Slovensku.

Hlasisti boli príslušníci národne uvedomelej slovenskej inteligencie, zoskupenej okolo časopisu *Hlas* (vychádzal v rokoch 1898 – 1904) a po jeho zániku okolo časopisov *Slovenský týždenník*, *Slovenský obzor*, *Slovenský denník* a i. Hlasisti vyžadovali mravnú obrodu slovenskej spoločnosti, aktivizáciu politického, hospodárskeho a kultúrneho života, občianskeho práva a slobody, demokratické reformy správy, súdnictva

a verejného života v Uhorsku, česko-slovenskú spoluprácu, vystúpili s kritikou politickej línie a ideológie Slovenskej národnej strany.

Ideovým vodcom hlasistov bol Tomáš Garrigue Masaryk. Hlavnými predstaviteľmi boli Vavro Šrobár a Pavel Blaho.

Prúdisti propagovali program česko-slovenskej vzájomnosti v zmysle úzkej kultúrnej a hospodárskej spolupráce a ako predstavitelia mladej aktívnej generácie kritizovali martinské centrum Slovenskej národnej strany kvôli jeho politickej pasivite.

Dérer bol spoluvorcom Martinskej deklarácie, stal sa členom Slovenskej národnej rady, Národného výboru a Revolučného Národného zhromaždenia v Prahe, následne členom dočasnej vlády pre Slovensko a neskôr poslancom Národného zhromaždenia. Bol významným činiteľom Československej sociálnej demokracie na Slovensku. V rokoch 1918 – 1920 pôsobil vo funkcii vládneho referenta pravosúdia v Ministerstve s plnou mocou pre správu Slovenska, v roku 1920 zastával funkciu ministra s plnou mocou pre správu Slovenska. V rokoch 1921 – 1922 a taktiež v roku 1926 vykonával funkciu ministra pre zjednotenie zákonodarstva a verejnej správy. V rokoch 1929 – 1934 zastával ministerský post ako minister školstva a národnej osvety a v rokoch 1934 – 1938 bol ministrom spravodlivosti.

Po Mníchovskej dohode zostal v Prahe a pre odpor k novému politickému režimu sa odmietol vrátiť na Slovensko. V dôsledku toho mu na Slovensku zhabali majetok a vyškrtili ho zo zoznamu advokátov.

V Prahe Déreera v roku 1944 zatklelo gestapo a až do konca vojny bol väznený v Prahe a v Terezíne.

Po vojne sa v roku 1946 stal najskôr prezidentom Najvyššieho súdu so sídlom v Brne. Po prevratu vo februári 1948 sa tejto funkcie vzdal. V roku 1951 sa uchýlil na odpočinok k dcére do Prahy. Nový režim Déreera však prenasledoval a v roku 1954 bol z politických dôvodov odsúdený a väznený až do roku 1955, kedy bol amnestovaný. Zomrel v Prahe v roku 1973.

Dérer sa oženil v roku 1912 s dcérou otcovho najbližšieho priateľa, Milana Štefanoviča, s Jelou (23.1.1892 v Bratislave – 23.3.1976 v Prahe). Mali spolu tri deti, – Soňu (1915 – 1999), Vladimíra (6.11.1919 – ?) a Máriu, ktorá zomrela ako štvorročná (1921 – 1925). Obidve deti vyrastali v Prahe, kde dcéra aj zomrela, syn v roku 1939 emigroval do Británie, kde ešte v roku 2010 žil aj so svojou britskou manželkou. Angažoval sa politicky v Labour Party. Dvaja bratia Ivana Déreera sa venovali medicíne, tretí bol stavebným inžinierom, sestry sa venovali umeniu (hudbe), pedagogike. Dérerovci patrili k významným rodom slovenskej inteligencie, výrazne zasiahli do politiky (najviac Ivan Dérer), obohatili lekársku vedu, kultúru a duchovný život.

Dérer ako politik

Po rakúsko-uhorskom vyrovnaní v roku 1867 zasiahla maďarizácia do všetkých oblastí slovenského života. Vedenie Slovenskej národnej strany na čele s Pavlom Mudroňom a Svetozárom Hurbanom Vajanským iba pasívne očakávalo pomoc od Ruska. Proti tejto politike sa postavila stredná generácia slovenských politikov, ktorí sa orientovali na spoluprácu nemaďarských národov v Uhorsku. Výsledkom ich

snáh bol Národnostný kongres 10.8.1895 v Budapešti, kde bol prijatý program spolupráce národných strán rumunskej, srbskej a slovenskej v Uhorsku. Medzi organizátorov kongresu patril aj otec Ivana Déreera. Ivan Déerer sa stretával s týmito politickými názormi už v mladom veku. Mimoriadny vplyv mal na Déerera aj otcov priateľ, prešporský advokát Miloš Štefanovič, jeden z najrozhládenejších slovenských politikov. Praktický politický život mal Ivan Déerer možnosť sledovať už od roku 1893 počas svojich stredoškolských štúdií v Prešporku, kde od roku 1909 pôsobil ako advokát. Déerer bol na rozdiel od väčšiny vtedajších slovenských politikov vyslovene mestský človek. Vo vtedajšom Prešporku sa slovenský politický život výraznejšie začína prejavovať až v prvom desaťročí 20. storočia. Bola to zásluha predovšetkým Miloša Štefanoviča, Jozefa Déerera, Štefana Fajnora a mladších Slovákov ako Augustína Rátha, Milana Ivanku a Ferdiša Jurigu. V tomto období dokázali slovenskí politici rozdielnych smerovaní v zásadných otázkach nájsť spoločnú reč – prejavilo sa to pri voľbách do uhorského snemu v roku 1906, kedy sa Jurigu, Blaha a Jehličku podarilo zvoliť do uhorského snemu.

Ivan Déerer svojimi názormi na slovenskú politiku výrazne inklinoval k hlasistom. Oproti Šrobárovi a Blahovi bol podstatne mladší. Ako začínajúci advokát sa zblížil so slovenskými sociálnymi demokratmi. Koncom 19. a začiatkom 20. storočia prebiehal v Uhorsku zápas za všeobecné volebné právo. Pritom už od roku 1907 existovalo v rakúskej časti monarchie všeobecné volebné právo. Začiatkom roku 1905 existuje v Uhorsku iba jedna slovenská národnostne orientovaná strana – Slovenská národná strana. V decembri 1905 vzniká Slovenská ľudová strana a tak pri voľbách v roku 1906 už Slovákov zastupujú dve strany. Obidve strany pre voľby vytvorili spoločný agitačný výbor, čo pomohlo k historickému zisku siedmych mandátov. V porovnaní s celkovým počtom poslancov uhorského snemu to však bol iba symbolický úspech. Ivan Déerer a aj iní slovenskí politici si uvedomovali, že úsilie je potrebné preniesť z poslaneckých volieb do drobnej práce medzi širokými vrstvami slovenských obyvateľov a to na poli kultúrnom, hospodárskom aj organizačnom. Déerer sa snažil získať podporovateľov aj prostredníctvom tlače – publikoval v skalických *Ľudových novinách*, ktoré vydával Pavol Blaho a v Hodžovom *Slovenskom týždenníku*. Organizoval taktiež napríklad úspešne miestne voľby v Malackách, kde v roku 1909 s prevahou víťazili slovenskí kandidáti. Pavol Blaho aj Ivan Déerer oslovovali najpočetnejšiu vrstvu slovenského obyvateľstva Záhoria – roľníkov. Blahovo zameranie na Záhorie sa nepáčilo martinskému centru SNS, Blaha kritizoval predovšetkým Milan Hodža. Hodža sa na rozdiel od Blaha snažil získať roľníkov pôsobením „zhora“ cez svoj *Slovenský týždenník*. Hodžova snaha v tomto smere nebola príliš úspešná. V roku 1906 sa viacero slovenských politikov ocitlo vo väzení (Juriga a ďalší). Prostredníctvom Snemovnej národnej strany sa rozvíjala spolupráca s poslancami iných nemaďarských národností. Ich prostredníctvom sa Milan Hodža po tragickej streľbe do Slovákov v Černoveji dostáva do kontaktu s následníkom trónu Františkom Ferdinandom. V parlamentných voľbách v roku 1910 sa do uhorského parlamentu dostali iba 3 Slováci – Pavol Blaho, František Skyčák a Ferdiš Juriga, ktorého podporoval práve Ivan Déerer. Ukázalo sa, že martinským centrom kritizovaná „záhorácka politika“ postavení na širšej ľudovej roľníckej základne bola úspešnejšia. Slabé

výsledky v uhorských parlamentných voľbách v roku 1910 vyvolali medzi slovenskými politikmi atmosféru znechutenia a rozporov. Slovenská politika sa dostala do krízy. V roku 1911 sa v slovenskej politike schyľovalo k ideovému boju v Slovenskej národnej strane. Martinské centrum sa snažilo riešiť situáciu personálnymi zmenami, na poradu dôverníkov SNS pozvalo aj Ivana Déreera. Dérer bol povedané dnešnými slovami pragmatický politik, jeho postoj prekračoval úzky rámec národných záujmov, prikláňal sa viacej k politike sociálnej demokracie. V roku 1912 sa uskutočnila organizačná reforma SNS. Katolícky prúd túto reformu odmietol, Ferdiš Juriga sa od strany oficiálne dištancoval. Výsledkom rozporov vo vnútri SNS bolo založenie Slovenskej ľudovej strany v roku 1913 na čele s Andrejom Hlinkom. Vedenie slovenskej politiky sa od roku 1910 začalo zaoberať aj česko-slovenskou vzájomnosťou, ktorú dovtedy presadzovali hlasisti a prúdisti a z českej strany skôr individuálne T. G. Masaryk a organizovane Československá jednota. Z iniciatívy Československej jednoty sa od roku 1908 v Luhačoviciach konali každoročné porady českých a slovenských stúpcov vzájomnosti. Kľúčovú úlohu v česko-slovenskej vzájomnosti zohrával na slovenskej strane predovšetkým Pavol Blaho, ktorý založil Informačnú kanceláriu v Skalici, cez ňu sa zapojil do česko-slovenskej vzájomnosti aj Ivan Dérer, ktorý riešil predovšetkým hospodárske a školské otázky. Slovenskí politici boli v roku 1914 rozdelení v SNS, SLS a sociálnej demokracii. V Budapešti bola v máji, 26.5.1914, založená Slovenská národná rada a zdalo sa, že slovenská politika je na dobrej ceste. Túto predstavu ešte umocnilo aj stretnutie slovenských a českých politikov ten istý deň. Všetko sa zmenilo po sarajevskom atentáte a vypuknutí 1. svetovej vojny. Ivan Dérer protivojnovým článkom *Hyeny chcú vojnu* sa stal otvoreným nepriateľom uhorských vládnuvich kruhov. Pred súdnou perzekúciou ho zachránil odchod na front. Slovenskí politici prešli do pasivity. Politická aktivita sa preniesla do zahraničia – do USA a do Ruska. Československý zahraničný odboj počas vojny vyvrcholil pod vedením Masaryka, Štefánika a Beneša do vzniku 1. ČSR.

Ivan Dérer bol v roku 1914 na ruskom fronte ranený a po relatívnom vyliečení sa ako invalidný nadporučík dostal do Viedne, kde pôsobil na cenzúrnom oddelení. Vo Viedni sa počas vojny postupne rozvinula spolupráca Čechov a Slovákov. Vzájomná spolupráca vyvrcholila 20. októbra 1918 Deklaráciou slovenského národa, ktorá je známejšia ako Martinská deklarácia. Táto deklarácia sa prihlásila ku vzniku ČSR. Na jej príprave sa podieľal aj Ivan Dérer. Dérer doručil Martinskú deklaráciu spolu s Jánom Hanzalíkom českému Národnému výboru do Prahy.

Podľa verejného pôsobenia v prospech národných záujmov rozlišoval Ivan Dérer slovenských politikov a verejných činiteľov dôsledne a zaujato na „staroslovákov“ a „poprevratových Slovákov“. Hoci sám v čase vzniku ČSR ledva prekročil Kristove roky, svojim ideovo-politickým zameraním i činnosťou ako právnik evidentne radil medzi „predprevrátových“ Slovákov. Pravidelne prispieval do viacerých slovenských časopisov a v roku 1906 mal už za sebou úspešnú volebnú agitáciu za Ferdiša Jurigu aj Pavla Blaha. Ako sociálne orientovaný pokrokár mal podiel na tom, že sociálni demokrati na západnom Slovensku

podporovali vo volebných bojoch spoločných kandidátov oboch slovenských strán – Slovenskej národnej strany a Slovenskej ľudovej strany.

Dérerova politická kariéra sa po príchode do Prahy s textom Martinskej deklarácia odvíja nečakane rýchlo. Stáva sa členom pražského Národného výboru, ktorý ho vysielal ako reprezentanta dočasnej vlády na Slovensko. Následne pôsobí v Šrobárovom Ministerstve s plnou mocou pre správu Slovenska ako vládny referent pre pravosúdie. Súčasne je od novembra 1918 poslancom Slovenského klubu v revolučnom Národnom zhromaždení. Na rozdiel od iných predrevolučných slovenských politikov, ktorý sa dostávajú na vysoké funkcie a ich politická kariéra pomerne rýchlo končí, Ivan Dérer predstavuje v rokoch 1918 – 1938 politickú stálicu. Pohybuje sa predovšetkým vo vysokých štátnych funkciách. Prvé dva roky po vzniku ČSR pracuje na Šrobárovom ministerstve s plnou mocou pre správu Slovenska. Následne sa sám stáva ministrom od mája do septembra 1920.

Od septembra 1921 do októbra 1922 bol vo vláde Edvarda Beneša ministrom pre unifikáciu. Túto ministerskú pozíciu zastával od januára 1926 do marca 1926 vo vláde Antonína Švehlu.

Od decembra 1929 do februára 1934 vo vláдах Františka Udržala a Jana Malypetra vykonával funkciu ministra školstva a národnej osvety. Niektorí historici zastávajú názor, že z tejto funkcie odišiel predovšetkým jeho urputné zotrvávanie na už prekonanej koncepcii jednotného československého národa. Z tohto dôvodu bol častým terčom útokov predovšetkým Hlinkovej ľudovej strany, ktorá bojovala za autonómiu Slovenska.

Nakoľko však patril významným predstaviteľom sociálnodemokratickej strany, pri prestavbe Malypetrovej vlády nemohol byť opomenutý a tak došlo k jeho presunu na ministerstvo spravodlivosti.

Od februára 1934 do septembra 1938 vo vláдах Jana Malypetra a Milana Hodžu pôsobil ako minister spravodlivosti. V roku 1938 (apríl – máj) bol aj dočasným správcom ministerstva verejného zdravotníctva a telesnej výchovy.

V rokoch 1918 – 1920 bol poslancom revolučného národného zhromaždenia, v rokoch 1920 – 1938 následne poslancom Národného zhromaždenia.

Ako minister školstva sa snažil pomerne tvrdo presadzovať ideu jednotného československého národa. Na Slovensku sa mu školský systém zdedený od bývalej uhorskej časti monarchie príliš zmeniť nepodarilo.

Novozaložená ČSR prevzala školský systém aj jeho riadenie z Rakúska-Uhorska. Do nového štátu vstúpili aj v oblasti školstva Česi a Slováci v rozdielnych podmienkach. Popri odrakúštení a odmaďarčení bola aj tu unifikácia školského systému naliehavou úlohou. Práve školstvo bolo názornou ukážkou, s čím musela mladá republika zápasiť. Boli to materiálne podmienky, personálne obsadenie, administratívne, legislatívne a organizačné otázky, spory medzi politickými stranami a zoskupeniami, vzťahy medzi cirkvami a štátom, pomer medzi Čechmi a Slovákmi a ostatnými národnosťami. Za dvadsať rokov existencie ČSR tu

bol aj najviac vidieť pokrok, ktorý štát dosiahol. Dérer sám svoje začiatky ako ministra školstva charakterizoval slovami:

„Moja politická, publicistická, verejná činnosť charakterizovaná je priamočiarou a dôslednou prácou proti hungarizmu a maďarónizmu. To není boj proti vietorným mlynom... Keď brojím proti hungarizmu a maďarizmu a ich pozostatkom v našom živote, ani v najmenšom sa nechcem dotknúť oprávnených národných citov a záujmov Maďarov. Maďari boli niečo iného a maďaróni (tj. odrodili Slováci) zase niečo iného. Keď dnes maďarský človek usiluje o to, aby sa premenil na Slováka alebo Čecha, je mi to práve tak protivné, ako keď kedysi Slováci chceli sa stať Maďarmi. Ako presvedčený sociálny demokrat a stúpenec československej jednoty bol Dérer prirodzene na opačnej strane ako Slovenská ľudová strana a jej vodca: „Ako si hungarizmus maďarský musel spraviť z Kossuta modlu, tak náš autonomizmus stvoril musel z Andreja Hlinku vodcu národa. Nestačí im ako vodca politickej strany, alebo ako vodca autonomistického hnutia (čím v skutočnosti aj je), ale oni namlúvajú sebe a iným, že je vodcom národa (čím v skutočnosti není).“ Stopy jeho presvedčenia o potrebe jednoty československého národa sa dajú zistiť nielen v jeho článkoch a prejavoch, ale aj v pôsobení na čele rezortu školstva a národnej osvety. Dérer vnímal pomer slovenčiny a češtiny, slovenského a českého národa podobne ako Milan Rastislav Štefánik. Dérerove názory k tejto otázke podstatne ovplyvnili názory T. G. Masaryka na československú vzájomnosť, blízkosť Čechov a Slovákov a ich politickú a štátnu jednotu. Dérer vyznával spolu s prezidentom Masarykom názor, že cieľom školy musia byť nielen vedomosti, ale celková príprava na život a prácu. Dérer vo svojej práci ako minister školstva nadväzoval na prvého československého ministra školstva a národnej osvety Gustava Habrmana. Dérer nechal vypracovať dve osnovy – jednu o organizovaní školskej správy a druhú o zriaďovaní a vydržovaní škôl. Dérer presadzoval v školstve demokratické zásady. Počas svojho pôsobenia v rezorte školstva Dérer neustále bojoval s útokmi slovenských autonomistov, ktorí mu neustále vyčítali jeho čechoslovakizmus. Dérer sa teoreticky aj prakticky opieral o odkaz a názory J. A. Komenského a T. G. Masaryka. Samotný vznik ČSR znamenal veľký rozmach národných škôl, meštianskych, stredných a vysokých škôl. Ľudové školy na vidieku sa budovali vo forme jednotriednych a dvojtriednych škôl. Vo väčších obciach a mestách existovali päťtriedne ľudové školy, na ktoré nadväzovali trojročné meštianske školy (s jednoročným kurzom) alebo nižšie stupne strednej školy (gymnázia, reálky, reálne gymnázia a reformné reálne gymnázia). Na Slovensku okrem poslovenčenia škôl, čiastočného unifikovania a reformy školstva došlo aj k rozšíreniu počtu učiteľov a k skvalitneniu ich odbornej prípravy, zlepšeniu ich hmotného zabezpečenia a k stavbe stoviek nových škôl.

Ako minister spravodlivosti bol úspešný s návrhom nového občianskeho zákonníka, čo bola najväčšia zákonodarná reforma predložená v prvorepublikovom Národnom zhromaždení. Dérer bol málo ochotný ustupovať v boji proti radikálnej, respektíve štvavej tlači, ktorú na Slovensku predstavovali predovšetkým ľudácki redaktori. Na Slovensku však mala idea jednotného československého národa, čechoslovakizmus, svojich prívržencov, ale aj odporcov. Odporcovia sa sformovali okolo dvoch politických

subjektov – HSLS a SNS. Tieto dve strany v zmysle Pittsburskej dohody požadovali autonómiu Slovenska. Ivan Dérer svoje stanoviská k idei jednotného československého národa propagoval a obhajoval v mnohých novinových článkoch, prednáškach, na pôde parlamentu. Dérer v knihe *Slovenský vývoj a ľudácka zrada* z roku 1943 píše: „*Ne tak v autonomii samé, jako spíše v národním separatismu, v popírání národního společenství Čechů a Slováků, v zásadním zamítnutí československé myšlenky, viděl jsem kořen všeho zla a nebezpečí. Otázka autonomie byla jen otázkou politické a správní praxe.*“ Politický vývoj ukázal, že sa Ivan Dérer v otázke československej národnej jednoty mýlil. Dérer neskôr, keď už bol mimo aktívnej politiky počas 2. svetovej vojny pripúšťal, že Hodžov zmysel pre kompromisy a taktické manévrovanie smerom k Hlinkovej ľudovej strane mohli za určitých podmienok smerovať k dobrým výsledkom, zároveň však hovoril, že to by sa musel československý štát pokojne rozvíjať v dlhšom časovom horizonte bez zahraničnopolitických vplyvov susedných mocností. Po pripojení Rakúska k Nemecku v roku 1938 upozorňuje predsedu vlády Hodžu v memorandách na slovenský autonomistický problém. Hodža však reagoval až na tretie memorandum v lete 1938, kedy sa udalosti začínali rýchlo meniť. Bezprostredne pred Mnichovským diktátom podáva Hodžova vláda 22.9.1938 demisiu. Tým končí Dérerova politická kariéra na najvyšších štátnych postoch. Symbolickú bodku za touto kariérou predstavuje Dérerovo rozhlasové vystúpenie 30. septembra 1938 v ktorom priznáva aj svoju porážku úsilia za udržanie celistvosti československého štátu.

Ivan Dérer sa vo funkcii ministra spravodlivosti pokúšal koncepčne riešiť najväčší problém v oblasti právneho poriadku to je existencia dvojakého zákonodarstva. Takzvaným koncepčným zákonom z októbra 1918 bol prejatý právny poriadok dualistickej monarchie. V českých krajinách tak platili zákony používané dovtedy v Predlitavsku, na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi sa uplatňovalo zákonodarstvo a právne zvyky platné v bývalom Uhorsku. Zjednotenie zákonodarstva patrilo k prioritám budovania nového štátu. Dérer zdôrazňoval okrem iného aj hospodárske aspekty unifikácie. Medzi jednu z najväčších politických porážok Ivana Déreera nepochybne patrí skutočnosť, že sa počas 1. ČSR nepodarilo schváliť nový občiansky zákonník. Dôvodom bolo predovšetkým to, že sa politické strany nedokázali zhodnúť v otázkach rodinného a dedičského práva (odpor najmä katolíckych politických strán). Svoju negatívnu úlohu proti novému civilnému zákonníku zohrali aj živnostníci a ľudovci.

Dérer sa po rozpade 1. ČSR sa uchýľuje do Roztok u Prahy, kde píše vedecké analýzy. Angažuje sa v protifašistickom odboji. Po zatknutí a väznení na Pankráci a v Terezíne vystupuje do popredia jeho ľudská statočnosť. To mu neskôr spolu s jeho predchádzajúcim politickým pôsobením získava najmä v českom prostredí značné spoločenské uznanie. Po oslobodení sa už do politického života nezapája. Stal sa predsedom Najvyššieho súdu v Brne. Po februári 1948 tento post opúšťa, vrátil sa do Prahy. V roku 1954 bol zatknutý ŠtB. Bol odsúdený, stratil občianske práva a bol mu aj zhabaný majetok. V roku 1968 požiadal o rehabilitáciu, v roku 1969 bol rehabilitovaný a dostal Rad republiky. Po čas normalizáciu už nedostal žiadnu možnosť na verejné vystúpenie alebo publikovanie. V máji 1973 zomrel.

Dérer ako právnik

Ivan Dérer pôsobil v rokoch 1909 – 1918 ako advokát vo svojej advokátskej kancelárii v Bratislave. Ako jej majiteľ, resp. konateľ vystupoval ako advokát až do roku 1939.

Dérer sa angažoval aj ako zákonodarca, tvorca právnych noriem (člen Národného zhromaždenia), ako minister zákony presadzoval. Usiloval sa byť komplexným zákonodarcom. Generoval myšlienku, legislatívny zámer, spolupôsobil pri samotnej tvorbe zákonov. Takto sa prejavil pri tvorbe viacerých zákonov. Začal takto už pri tvorbe Deklarácie slovenského národa, ktorú prijala Slovenská národná rada 30. októbra 1918. Ďalej to bol zákon Národného výboru zo dňa 28. októbra 1918 o vzniku samostatnej Československej republiky, ktorý bol uverejnený pod číslom 11/1918 Zb. zákonov a nariadení. A ďalším takým zákonom bol zákon o zavedení všeobecného volebného práva na Slovensku.

Do inej kategórie legislatívnej práce Ivana Déreera môžeme zaradiť prípravu, vypracovanie, teoreticko-právne a historicko-právne presadenie ústavného zákona o udelení štátneho občianstva Československa niektorým osobám (ústavný zákon č. 152/1926 Zb., z. a n. zo dňa 1.7.1926). Podnetom na prípravu tohto ústavného zákona bolo sociologicko-právne poznanie o životnej skúsenosti, ktorá spôsobovala rozsiahle kolízie v spoločnosti, komplikujúce život veľkého počtu ľudí. A oprávnenosť tohto zákona Dérer presadil v konfrontácii, resp. pri relativizovaní nálezu Najvyššieho správneho súdu.

Najvyšší správny súd vyniesol totiž rozhodnutie k zákonu občianstvu platnému na Slovensku v zmysle unifikácie tohto inštitútu pre celý štát podľa úpravy platnej v českých zemiach, a to tak, že štátnym príslušníkom sa môže stať iba ten občan, ktorý má obecnú príslušnosť nadobudnutú iba výslovným prijatím zo strany obce, v ktorej býva a prispieva k obecným bremenám (platí dane). Takýto výklad inštitútu obecnej príslušnosti, prebratý v Čechách podľa pôvodnej rakúskej úpravy, nebol liberálny, ale bol vytvorený priamo na Bachovskej myšlienke, že obec je suverénnym pánom a príslušnosť k obci je milosťou a dobrodením, ktoré je možno získať obdobne, ako keď niekoho prijmú do rodiny. Išlo priam o vrchnostenskú myšlienku podriadenosti človeka obci, krajine, štátu, ktorý rozhodoval, kto a za akých podmienok bude prijatý za jeho občana, respektíve koho môže zbaviť tejto príslušnosti a vyhostiť. Vychádzala vlastne z čias nevoľníctva a bola známa ako pripísanie človeka k pôde (*terrae adscripta*). Sloboda trhu, sloboda pohybu občana, sloboda usídlenia občana kdekoľvek na území štátu – to boli základné práva, ktoré si vyžadovali riešenie udelením domovskej (obecnej) príslušnosti a v súlade s ňou aj štátnej príslušnosti na princípe subjektívnom, individualistickom.

Proti rozhodnutiu Najvyššieho správneho súdu vystúpil Dérer fundovaným článkom. Dokázal nesprávnosť súdneho rozhodnutia historicko-právnym rozborom, interpretáciou právnej situácie v Uhorsku a jej porovnaním s právnou úpravou v iných krajinách. V tom čase nebol ministrom ale poslancom za opozičnú stranu. O životnom význame tejto právnej úpravy svedčia aj okolnosti z legislatívneho procesu – za zákon hlasovali aj poslanci opozičných strán a bol prijatý trojpätinovou väčšinou v oboch snemovniach

ako ústavný zákon. Namiesto inštitútu domovskej príslušnosti bol tak zavedený inštitút stáleho alebo trvalého bydliska.

Zákony z roku 1926 a 1928 o štátnej príslušnosti, prijaté v ČSR na základe Dérerovej iniciatívy, však situáciu dostatočne nevyriešili. Svedčili o tom aj mnohé petície adresované menšinami z ČSR do Ženevy v tridsiatych rokoch. Problém získania štátnej príslušnosti v medzivojnovom období nebol problémom iba ČSR. Bola to nedoriešená otázka, s ktorou sa museli vo svojich legislatívach vyrovnávať všetky nástupnícke krajiny Rakúsko-Uhorska. Zákon o štátnej príslušnosti bol presvedčivým dokladom potreby zjednotenia legislatívy oboch súčastí ČSR, ktoré pochádzali z rozdielne rozvinutých celkov bývalej monarchie.

Skutočnosť, že občianske práva v strednej Európe neboli priznávané z veľkej časti práve príslušníkom menšín, prispela podstatným spôsobom k presadzovaniu sa revizionistickým tendencií a k diskreditácii Spoločnosti národov a jej mandátu na ochranu práv menšín. Demokratický parlamentný systém v ČSR nedokázal úspešne vyriešiť menšinové problémy vo vnútri štátu, a tento fakt, umocnený vývojom medzinárodných vzťahov, bol následne aj jednou z podstatných príčin zániku ČSR v roku 1939.

Taktiež pôsobil ako politicko-právny praktik a ústavný činiteľ 1. ČSR. Na začiatku svojej kariéry vrcholového politika pôsobil zároveň ako poslanec Národného zhromaždenia a tiež ako minister.

Realizoval sa aj ako prednášateľ, rečník, právny rétor, právny publicista, autor politologických a sociologických prejavov a článkov najmä na celočeskoslovenskej scéne. Venoval sa v tejto oblasti predovšetkým ústavnoprávnym témam. Hneď po zložení advokátskych skúšok sa stal známym ako autor poučných, populárno-právnych článkov s cieľom osvety a vytvorenia širokého právneho povedomia vo verejnosti.

Menej známy je Ivan Dérer ako právny teoretik. V decembri 1945 bol prezidentom republiky vymenovaný za profesora v odbore „sociológia opráva“ na Právnickej fakulte UK v Bratislave.

Dérer pôsobil aj ako sudca, bo prvým prezidentom Najvyššieho súdu a člen komisie expertov pre prípravu ľudovodemokratickej ústavy (1947 – 1948).

Dérerova publikačná činnosť (na stránkach súdobej tlače)

Ako reprezentatívne noviny z čias prvej ČSR sú na Slovensku považované denníky *Slovák*, *Národné noviny* a *Slovenský denník*. Je nám samozrejme jasné, že politicky angažovaný človek bude súdobou tlačou hodnotený tendenčne – inak ho opisujú opozičné noviny a inak vlastný tlačový orgán.

Ani hodnotenie JUDr. Ivana Déreera nevybočuje z tohto rámca. Ako signatár martinskej Deklarácie slovenského národa a člen revolučného Národného zhromaždenia za Československú sociálnodemokratickú stranu robotnícku a dlhoročný minister prvej československej republiky reprezentoval vždy svoje presvedčenie o potrebe československej národnej jednoty. Dokazujú to aj jeho články v súdobej tlači v ktorých vyslovoval potrebu brániť ju, ako aj chrániť celistvosť spoločného štátu. Odvolával sa na Ľudovíta Štúra, ktorý vždy stál na stanovisku politickej jednoty Čechov a Slovákov. Dérer zdôrazňoval že budúcnosť Slovenska a jeho hospodársky rozkvet je možné zabezpečiť jedine v novovzniknutej ČSR. Podľa neho by

bez Čechov na Slovensku malo mnoho Slovákov maďarské zmýšľanie. Považoval za nesprávne pozerat' sa na otázku československej spolupráce z utilitaristického hľadiska. Podľa neho boli Česi a Slováci odkázaní na vzájomnú všestrannú spoluprácu pri upevňovaní politickej hospodárskej i vojenskej jednoty. Dédera môžeme zaradiť medzi predných predstaviteľov centralistického modelu fungovania prvej Československej republiky. Opoziční politici ho preto charakterizovali ako exponenta Prahy a čechoslovakizmu. Takto ho na svojich stránkach označoval aj vtedajší ústredný tlačový orgán Hlinkovej slovenskej ľudovej strany – *Slovák*. V článku nazvanom *Denkmantel mameluctva* je Ivan Déder opísaný ako karierista, ktorý sa snaží všemožne presadzovať záujmy pražského centra. Slovník pripúšťa niekoľko významov slova mameluk – okrem pôvodného historického otroka tureckého pôvodu to môže označovať aj nešikovného človeka, ale aj grobiana. Déder ako reprezentant centralistickej pražskej vlády nemohol pochopiteľne nachádzať veľa sympatií u predstaviteľov strán usilujúcich o autonómiu Slovenska. Jeho negatívny postoj k autonómii vychádzal z presvedčenia že Slovensko by sa za týchto okolností nedokázalo spravovať samo. Spôsobiloby to anarchiu. Nevedel si predstaviť autonómiu bez Čechov a len s pomocou maďarónov. Riešenie slovenskej otázky preto videl ako súčasť československej národnej jednoty. Déderovi slúži ku cti, že sa svojho presvedčenia a zásad nikdy nevzdal a aj počas okupácie zostal v Prahe a pokračoval v protifašistickom odboji. Denník *Slovák* pomerne veľa priestoru venoval politickým útokom na Déderove názory. Redaktori *Slováka* napádali Dédera predovšetkým ako ministra. V roku 1926 Déder nastupuje do ministerského kresla. V tomto období vo voľbách prehrala sociálno demokratická strana a Slováci sociálni demokrati uvažovali o nezávislosti od pražského ústredia. V tomto období rastie na Slovensku nezamestnanosť. Je to predovšetkým dôsledok toho, že slovenskí poľnohospodári stratili možnosť pracovať sezónne v Maďarsku. Obdobne sa situácia vyvíjala aj v baníctve. V tomto období došlo tiež k obmedzeniu vystaňovalectva do Ameriky. Veľa útokov sa proti Déderovej osobe viedlo taktiež v súvislosti s jeho činnosťou ako ministra školstva a národnej osvety. Počas jeho riadenia tohto rezortu sa zaviedla povinná osemročná školská dochádzka, čo vyvolalo množstvo problémov, ktoré sa riešili len postupne. Predovšetkým neboli hneď k dispozícii potrebné priestory ani učiteľský zbor. V cirkevných školách v tomto období pôsobilo 574 učiteľov a na štátnych školách pôsobilo 392 učiteľov bez potrebnej formálnej učiteľskej kvalifikácie. Denník *Slovák* vtedy Déderovi vyčítal, že zamoravské krajiny majú na poli školstva vždy viac. Inokedy tento denník prirovnával Dédera k Apponymu, ktorý bol všeobecne na Slovensku známy ako maďarizátor slovenského školstva z čias Rakúsko-Uhorska.

Déder už v roku 1924 tvrdil, že ľudová strana na čele s Hlinkom a Tukom sa usiluje o autonómiu Slovenska, čo *Slovák* vehementne popieral. Udalosti v rokoch 1938 – 1939 však Déderove slova potvrdili. Začiatkom roka 1938 už *Slovák* v článku *Hlasistická kapustnica* sa snaží poukázať, ako sa Šrobár s Déderom na Slovensku prežili. Autor tvrdil, že študenti, mladá generácia, ktorá teraz vedie slovenský národ, vraj na ich prednášky nechodí. Vývoj ukázal, kde priviedla táto nová generácia slovenský národ na čele s ľudákmi.

Ani denník *Národné noviny* ako tlačový orgán SNS nehodnotil Dérera pozitívne. Už pri jeho nástupu do funkcie ministra s plnou mocou pre správu Slovenska konštatoval, že je členom sociálne-demokratickej strany, a preto od neho nemožno očakávať nestraničné vládnutie na Slovensku. Dérerovo váhanie v roku 1925, či prijať post ministra hodnotil denník *Národné noviny* takto: „*Po zostavení vlády zostali niektorí páni, ktorí to vraj mali celkom isté, bez ministerského kresla. Takto by zostal na suchu aj Dr. Dérer, ktorý se niekoľko dní rozmyšľal, či má prijať ministerstvo unifikácie a či nie. No, darmo je, ministerstvo je ministerstvo a Dérer prijal.*“

Národné noviny hodnotili Dérera ako pôvodom nacionalistu, ktorý sa z pozície sociálneho demokrata stal internacionalistom, ale staval sa do pozícií československého nacionalistu. Neskôr Dérera hodnotili ako reprezentanta sociálnych demokratov, ktorí prehrávajú v celej Európe a osobne ho vinia za neúspech sociálnej demokracie na Slovensku.

Bohužiaľ aj *Slovenský denník* tlačový orgán agreárikov, svojím komentovaním politických a ministerských aktivít Ivana Dérera nevybočoval príliš z pozícií autonomisticky orientovaných strán a ich tlačových orgánov.

Sám Ivan Dérer v úvodníkoch dobových periodík analyzoval politické pomery v celej ČSR a na Slovensku po každých parlamentných voľbách, ale aj neskôr po vyhlásení slovenskej autonómie a Viedenskej arbitráži. Kritizoval tiež agreárikov za ich útoky proti sociálnej demokracii, komunistov a ľudákov za ich neplnenie predvolebných sľubov. Písal tiež komentáre k aktuálnym politicko-spoločenským otázkam, akými bola novelizácia sociálneho poistenia, pozemková reforma ale aj otázka maďarskej inteligencie.

Na základe analýzy súdobej tlače môžeme Dérera charakterizovať ako zásadového politika. Vždy obhajoval svoje presvedčenie a predovšetkým svoju vieru o potrebe jednoty československého národa.

Záver

Vďaka Dérerovej neúnavnej práci ako ministra došlo na Slovensku k rozvoju v oblasti vzdelanosti a kultúry. Tohto svojho presvedčenia sa držal aj po 2. svetovej vojne, keď v čase prípravy transformácie Československej republiky na Československou federatívnu republiku písal vtedajšiemu prezidentovi Gustávovi Husákovi list, v ktorom ho varuje, že federácia je prvým krokom k rozbitiu Československej republiky.

Ivana Dérera si historici na Slovensku pripomenuli vďaka projektu, ktorý sa snaží zaplniť medzery v poznaní politickej histórie. Vedomosti o slovenských politikoch z čias 1. ČSR boli za komunismu prezentované iba neúplne. Martin Rázus bol takto známy iba ako spisovateľ, Vavro Šrobár ako hlasista a o Milanovi Hodžovi, prvom Slovákov na poste ministerského predsedu, mladšie generácie nevedeli takmer nič. Vďaka *Dní Milana Hodžu* sa podarilo prezentovať aj doktora Ivana Dérera. Verím, že táto prednáška o tomto významnom slovenskom politikovi na tejto pôde pomohla túto osobnosť priblížiť aj vám.